

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

ВЕЛИЧКО В. О.,

здобувач кафедри конституційного

та адміністративного права

(Запорізький національний університет)

ORCID ID: 0009-0007-0783-9350

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.53>ПОНЯТТЯ СВОБОДИ ТА ЇЇ ОЗНАКИ
В АДМІНІСТРАТИВНО-СУДОЧИННИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Встановлено, що здійснення свободи в праві обмежується вимогами соціальної справедливості, і вимагає досягнення балансу інтересів держави, суспільства та окремих його членів і соціальних груп, де її межі визначаються виключно актами законодавства та її мірою реалізації. Встановлено, що в межах реалізації адміністративно-судочинних правовідносин прояви свободи передусім обмежуються вимогами щодо усунення ситуацій зловживання процесуальними правами, що розуміється як певний встановлений нормативний механізм реалізації права на адміністративний захист. З'ясовано, що реалізація свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах визначається як надання суб'єкту права обирати коло цілей, засобів захисту наданих його прав у сфері публічно-управлінських правовідносин. Підкреслено, що свобода як цінність адміністративно-судочинних правовідносин відтак означає можливість особи вільно на власний розсуд діяти на окремих стадіях подання адміністративного позову та його подальшого розгляду, починаючи із етапу ініціювання провадження і закінчуючи стадією виконання судового рішення. Визначено, що адміністративно-судочинні правовідносини визначаються як свободні правовідносини, тобто відносини, ініціювання яких має диспозитивний зміст. Зроблено висновок, що свобода як цінність адміністративно-судочинних правовідносин визначається через міру належної добросовісної поведінки особи, що обмежується актами законодавства, правами та інтересами інших учасників правовідносин, і характеризується формалізацією процедури розгляду адміністративного позову та недопустимістю проявів зловживання правом.

Ключові слова: адміністративний процес, адміністративне судочинство, нормативно-правове регулювання, вирішення правових спорів, публічно-правовий спір, поняття, правотворчість, суспільні відносини.

Velychko V. O. The concept of freedom and its signs in administrative-judicial legal relations

It has been established that the exercise of freedom in law is limited by the requirements of social justice, and requires achieving a balance of the interests of the state, society and its individual members and social groups, where its limits are determined exclusively by acts of legislation and its degree of implementation. It has been established that within the scope of the implementation of administrative-judicial legal relations, the manifestations of freedom are primarily limited to the requirements to eliminate situations of abuse of procedural rights, which is understood as a certain established regulatory mechanism for the implementation

of the right to administrative protection. It has been found that the realization of freedom in administrative-judicial legal relations is defined as giving the subject the right to choose a range of goals, means of protection of his rights in the field of public-administrative legal relations. It is emphasized that freedom as a value of administrative-judicial legal relations therefore means the ability of a person to act freely at his own discretion at individual stages of filing an administrative lawsuit and its further consideration, starting from the stage of initiating the proceedings and ending with the stage of execution of the court decision. It was determined that administrative-judicial legal relations are defined as free legal relations, i.e. relations, the initiation of which has a dispositive meaning. It was concluded that freedom as a value of administrative-judicial legal relations is determined by the measure of proper conscientious behavior of a person, which is limited by acts of legislation, the rights and interests of other participants in legal relations, and is characterized by the formalization of the procedure for consideration of an administrative claim and the inadmissibility of abuse of rights.

Key words: *administrative process, administrative proceedings, regulatory and legal regulation, resolution of legal disputes, public legal dispute, concept, law-making, social relations.*

Постановка проблеми. Встановлення змісту свободи як цінності адміністративно-судочинних відносин в умовах нормативної невизначеності обумовлюється потребами визначення меж належності та добросовісності діяльності із захисту суб'єктивних публічних прав судовому порядку. Зміни, що ухвалюються та постійно вносяться до КАС України, не вирішуються при цьому повною мірою питання забезпечення визначення меж реалізації свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах в цілому, і зокрема, на окремих стадіях судового провадження, що призводить до хибного тлумачення змісту добросовісної та належної поведінки учасників публічно-правового спору.

Стан наукової розробки проблеми. Науково-теоретичну основу дослідження реалізації свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносинах сформовано на підставі використання наукових розробок таких вчених, як : М.А. Бояринцева, М.Ю. Віхляєв, Ю.А. Волкова, Р.А. Калюжний, О.В. Капліна, Д.А. Козачук, Т.О. Коломонець, В.К. Колпаков, Є.В. Курінний, Ю.О. Легеза, Р.В. Миронюк, Т.Т. Полянський, С.В. Прилуцький, В.В. Тильчик, О.С. Фонова, О.Ю. Хабло, А.С. Штефан, Т.С. Яценко та ін..

Категорія свободи вивчалась в дослідженнях не лише юридичного спрямування, але і представниками інших наук – соціології, психології, педагогіки, антропології, філософії, політології тощо.

Соціологічний підхід до розуміння категорії свободи передусім базується на її розумінні як певного стану особи, коли для неї не застосовуються обмеження, що означає синонімічне її розуміння через категорію незалежності та недопущення рабства [1, с. 77-85].

Дослідження свободи, що слідує у межах політологічної науки, зосереджуються на встановленні змісту свободи як права обирати та права бути обраним. Тому свобода стає суспільною цінністю, що відображує прояви та форми демократії [2, с. 6].

Політична свобода є ознакою демократичної держави та існування у суспільстві вільних (свобідних) виборів [3, с. 7-11].

Формами реалізації політичної свободи є можливість обирати, що називається активною формою демократії, та право бути обраним, що визначається як пасивна форма демократії.

Можливість реалізації як активної, так і пасивної форми демократії визначає рівні реалізації політичної свободи, та характеризує суспільство як демократичне чи як недемократичне (тобто тоталітарне чи авторитарне).

Метою наукової статті є встановлення сутності свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах.

Виклад основного матеріалу. Свобода реалізується з того моменту, коли в суспільстві повною мірою діють закони, що визначають межі свободи [4, с. 33-36; 5].

Попри те, що категорія свободи доволі успішно використовується в межах чисельної кількості гуманітарних наук, передусім її використання пов'язується із юридичною наукою. Адже порушення свободи неминуче призводить до юридичних (правових наслідків) [6, с. 50].

Хрестоматійним та енциклопедичним є розуміння свободи як певного природного стану народу або окремої людини, соціальної групи, що визначається створенням та впровадженням механізмів реалізації можливостей діяти на власний розсуд та за власними потребами і бажаннями, що обмежується законом та Конституцією [7, с. 441].

Свобода як стан особи визначається як відсутність застосування до неї утисків та необґрунтованих обмежень її діяльності [8, с. 538; 9, с. 681].

Людина є свobodною від народження, що передбачає невідчужуваність володіння наданими їй від народження природних прав. Гарантування належного механізму реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина покладається до кола обов'язків держави. Прояви свободи полягають у недопустимості заподіяння шкоди реалізації прав та інтересів інших осіб.

Реалізація свободи відтак обмежується вимогами соціальної справедливості, і вимагає досягнення балансу інтересів держави, суспільства та окремих його членів і соціальних груп. Межі свободи мають визначатися виключно актами законодавства, є її мірою реалізації [10, с. 805].

В межах реалізації адміністративно-судочинних правовідносин прояви свободи передусім обмежуються вимогами щодо усунення ситуацій зловживання процесуальними правами, що розуміється як певний встановлений нормативний механізм реалізації права на адміністративний захист.

Реалізація свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах визначається як надання суб'єкту права обирати коло цілей, засобів захисту наданих його прав у сфері публічно-управлінських правовідносин.

Таке визначення корелюється із підходом до розуміння свободи, що є визнаним у загальнотеоретичних концепціях. Зокрема, П. Рабінович обґрунтовує, що «права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей». Таким чином, свобода особа – це її можливості [11, с. 7].

Свобода як цінність адміністративно-судочинних правовідносин відтак означає можливість особи діяти на окремих стадіях подання адміністративного позову та його подальшого розгляду, починаючи із етапу ініціювання провадження і закінчуючи стадією виконання судового рішення.

Але при цьому реалізація свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах має відповідати вимогам належності, пропорційності та обґрунтованості.

Адміністративно-судочинні правовідносини визначаються як свobodні правовідносини, тобто відносини, ініціювання яких має диспозитивний зміст.

Здійснення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах має створювати можливості для забезпечення задоволення потреб особи, що вимагає формалізації таких процесів [12, с. 99-102].

Таким чином, в адміністративно-судочинних правовідносинах свобода визначає цінність особи діяти на власний розсуд, не порушуючи при цьому прав, інтересів та прагнень інших учасників правовідносин.

Отже, ознаками свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах є: вільний вибір можливостей для реалізації наданих суб'єкту прав; недопустимість зловживання процесуальними правами; обґрунтованість та належність формалізації процедур реалізації процесуальних прав та інтересів.

Отже, реалізація свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах на належному рівні пов'язується із встановленням механізму відповідальності особи за допущення нею зловживання процесуальними та матеріальними правами.

Адміністративно-судочинне право та його нормативні положення є засобом, що має належно обмежувати свободу учасників позовного провадження, задля досягнення балансу та співмірності інтересів різних учасників публічно-управлінських правовідносин.

Встановлення дозволів та заборон в адміністративно-судочинних правовідносинах визначає нормативну структуру свободи [13, с. 168; 14, с. 59-60].

Таким чином, свобода є таким інструментом, що дозволяє для особи брати участь у публічно-управлінських правах, реалізовувати надані їй можливості за допомогою соціальних та державницьких інституцій, що є можливим за наявності якісного та належного законодавства.

Таким чином, свобода як цінність адміністративно-судочинних правовідносин визначається через міру належної поведінки особи, що обмежується актами законодавства, правами та інтересами інших учасників правовідносин, і характеризується формалізацією процедури розгляду адміністративного позову та недопустимістю проявів зловживання правом.

Неприпустимість зловживання процесуальними правами є однією з основних засад (принципів) адміністративного судочинства (пункт 9 частини третьої статті 2 КАС України [15]). У пункті 1 частини п'ятої статті 44 КАС України [15] закріплено, що учасники справи зобов'язані виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу.

Проявами зловживання процесуальними правами може бути використання нецензурної лексики у процесуальних документах. У якості прикладу наведемо матеріали судової практики.

Згідно із положеннями Постанови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 27 квітня 2020 року у справі №400/3127/19 було встановлено, що подана в справі апеляційна скарга містить неприйнятні цьому процесуальному документу висловлювання та судження щодо судді, в ній застосовуються неповажні слова відносно держави України, судових органів України та їх посадових осіб. Зокрема скаржник зазначив: «Суд іменем України відмовив мені у поновленні мого права на отримання дубліката диплома, чим викликав у мене відразу до України і гнів, тож я не можу стриматися і пишу таке: Щезла б суддя Гордієнко Т.О. Щасливі Донецьк і Луганськ, бо там не може бути судді Гордієнко Т.О.» [16]. Судом було зазначено, за правилами частини третьої статті 45 КАС України, якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання (п. 15 Постанови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 27 квітня 2020 року у справі №400/3127/19 [16]).

Відповідно до частини першої статті 45 КАС України учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами не допускається. Нецензурна лексика, образливі та лайливі слова, символи, зокрема для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їхнім представникам і суду не можуть використовуватися ні у заявах по суті справи, заявах з процесуальних питань, інших процесуальних документах, ні у виступах учасників судового процесу та їх представників [15].

Використання учасниками судового процесу та їх представниками нецензурної лексики, образливих і лайливих слів, символів у поданих до суду документах і у спілкуванні з судом, з іншими учасниками процесу, їхніми представниками, а також вчинення інших аналогічних дій свідчать про очевидну неповагу до честі, гідності цих осіб з боку осіб, які такі дії вчиняють. Ці дії суперечать основним засадам (принципам) адміністративного судочинства, а також його завданню. З огляду на це, вчинення таких дій суд може визнати зловживанням процесуальними правами та застосувати, зокрема наслідки, передбачені частиною третьою статті 45 КАС України [15].

Подібні висновки викладені в ряді інших справ, що розглядалися в порядку адміністративного судочинства. Зокрема, відповідно до постанови Великої Палати Верховного Суду в постанові від 14 березня 2019 року в справі №9901/34/19 [17]. На переконання Великої Палати Верховного Суду, нецензурна лексика, образливі та лайливі слова, символи, зокрема, для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим учасникам

судового процесу, їх представникам і суду не можуть використовуватися ні у заявах по суті справи, заявах з процесуальних питань, інших процесуальних документах, ні у виступах учасників судового процесу та їх представників [17].

Висновок. Таким чином, категорія свободи вивчалась в дослідженнях не лише юридичного спрямування, але і представниками інших наук – соціології, психології, педагогіки, антропології, філософії, політології тощо. На основі соціологічний підхід до розуміння категорії свободи передусім базується на її розумінні як певного стану особи, коли для неї не застосовуються обмеження, що означає синонімічне її розуміння через категорію незалежності та недопущення рабства. Дослідження свободи, що слідує у межах політологічної науки, зосереджуються на встановленні змісту свободи як права обирати та права бути обраним. Здійснення свободи в праві обмежується вимогами соціальної справедливості, і вимагає досягнення балансу інтересів держави, суспільства та окремих його членів і соціальних груп, де її межі визначаються виключно актами законодавства та її мірою реалізації. В межах реалізації адміністративно-судочинних правовідносин прояви свободи передусім обмежуються вимогами щодо усунення ситуацій зловживання процесуальними правами, що розуміється як певний встановлений нормативний механізм реалізації права на адміністративний захист.

Список використаних джерел:

1. Американська соціологія сьогодні (Суб'єктивні нотатки зі 104-ї конференції Американської соціологічної асоціації у Сан-Франциско). Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2009. № 4. С. 77-85. URL.: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/89985/14-Melnykov.pdf?sequence=1>
2. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення / [за ред. С. В. Бобровник]. К. : Логос, 1997. 123 с.
3. Селіванов В. Нетотожність права і закону (методологічний аспект). *Право України*. 2005. № 5. С. 7–11.
4. Селіванов В. Ціннісно-правовий вимір вітчизняного державного управління. *Право України*. 2004. № 4. С. 33–36
5. Легеза Ю.О. Нормативно-правові засади недоторканності судді. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 564-566
6. Лібералізм : Антологія / [упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий]. К. : Смолоскип, 2002. 1126 с.
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 5. 2003. 736 с.
8. Фрицький О. Ф. Закріплення прав людини в Конституції України у відповідності з Загальною декларацією прав людини. *Юридичний вісник*. 1999. № 1. С. 70 – 72.
9. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови / Куньч З. Й. Тернопіль : Навч. книга - Богдан, 2005. 848 с.
10. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка]. К. : ТОВ «Вид-во “Юридична думка”», 2007. 992 с.
11. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : [навч. посібник . К. : Атіка, 2004. 464 с.
12. Вступ до теорії правових систем : монографія / [за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. К. : ТОВ «Видавництво “Юридична думка”», 2006. 432 с.
13. Проблеми реалізації прав людини та громадянина в Україні : монографія / [кол. авторів ; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука]. К. : ТОВ «Видавництво “Юридична думка”», 2007. 424 с.
14. Осядла М.В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект): дис. ... к.ю.н. 12.00.01. К., 2016. 202 с.
15. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
16. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 27 квітня 2020 року у справі №400/3127/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88933492>
17. Постанова Великої Палати Верховного Суду в постанові від 14 березня 2019 року в справі №9901/34/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013341>

